Om idrott, amatörer och proffs

Vad menas egentligen med ”amatör” och ”proffs”? Vad betyder det egentligen att säga att idrotten har professionaliserats? Hugo Strandberg menar att dessa frågor är viktiga att ställa om man vill förstå de förändringar som inte bara präglat idrotten, utan samhället överlag.

Ofta är vi så uppslukade av nuet att vi blir blinda för hur väldigt annorlunda vår värld såg ut bara för en kort tid sedan. Detta gäller inte minst idrotten. Låt mig ge några exempel: Så sent som 2001 betydde ett av a:na i namnet på IAAF, Internationella friidrottsförbundet, ”amatör”. Först 1998 fick spelare från NHL delta i den olympiska ishockeyturneringen. **Ingemar Stenmark** tilläts inte ställa upp i vinter-OS 1984, eftersom han tjänade pengar på reklam. Ett svenskt fotbollslag, Malmö FF, spelade 1979 final i dåtidens motsvarighet till Champions League. Fram till 1968 var de stora tennisturneringarna, som Wimbledon, endast öppna för amatörer. Samt ett exempel från nutiden: i många länder diskuteras de ekonomiska villkoren för damlandslagsspelare i fotboll, och hur berättigad en förbättring än är om man jämför dem med herrarnas, är det ändå betecknande att under den största delen av den moderna idrottens historia skulle det damerna kämpar för setts som en förlust av idrottens själva idé.

Det är viktigt att lägga märke till att professionalism, även om den förstås innebär att man får betalt för vad man gör, stävjar kommersialisering.

Det ligger nära till hands att beskriva den här förändringen som att amatöridealet överges och att idrotten professionaliseras. En sådan beskrivning är inte felaktig, men alltför grund. Med denna förändring förändras nämligen också många andra saker: det räcker att ta en snabb titt på ett youtube-klipp från en idrottstävling eller en intervju med en av de tävlande, från 80-talet eller så, för att se hur mycket det är som är annorlunda. Framför allt är den här förändringen inte utan paralleller i andra delar av samhället, och kan inte förstås isolerat. Låt mig ge några exempel, från vetenskapen och medicinen respektive politiken.

Professionalism och kommersialism

Från den nutida vetenskapen leder en obruten kedja tillbaka till klostren. Vetenskap var alltså inte ett yrke, utan en möjlig del av livet som munk. Det samma gäller den praktiska medicinen: själva ordet ”lasarett” för våra tankar till de munkar och nunnor som tog hand om de sjuka (se liknelsen om den rike mannen och Lasaros, Luk 16:19-31). Amatörsjukvård var förstås också centralt, gummor och gubbar, mestadels verksamma inom lantbruket i vid mening, som också var läkekunniga. Även inom vetenskapen var amatörernas bidrag betydande: **Robert Boyle**, **Benjamin Franklin**, **Joseph Priestley**, **Antoine Lavoisier** och **Charles Darwin**, för att bara nämna några. Vetenskapen och medicinen professionaliseras emellertid efterhand, på ett skråliknande sätt, med kontroll av dem som släpptes in i professionen och med en uppsättning ideal som den professionella ska hålla sig till (god forskningssed, den hippokratiska eden).

Det är viktigt att lägga märke till att professionalism, även om den förstås innebär att man får betalt för vad man gör, stävjar kommersialisering. Inom medicinen: kontrasten är framför allt kvacksalvaren, det vill säga den som utan legitimation och utan att bry sig om patienternas väl och ve vill kapitalisera på deras behov av bot. Försöken att införa en kommersiell logik i medicinen eller vetenskapen, i form av New Public Management, är därför självklart kontroversiella, eftersom en sådan logik är ett uttryck för just det som professionaliseringen ville motverka.

Inom politiken har också amatörismen varit central. Representativ demokrati kan sägas bygga på den: vi väljer ut någon av oss att vara vår representant i ett forum dit vi inte alla kan åka, någon av oss vars politiska idéer vi delar och som vi har förtroende för. När politiken professionaliseras förändras därmed också sättet på vilket representationen sker: det finns redan en grupp professionella representanter och jag väljer nu en av dem. Kommersiell politik skulle däremot de bedriva som företräder sådana idéer som för tillfället ger dem mest makt och pengar för egen del, utan att bry sig särskilt mycket om vilka dessa idéer är. Är det så vi ska förstå de populistiska politikerna?

Vad de här två exemplen visar är att kontrasten mellan amatören och den professionella inte är den enda. Bokstavligen syftar ordet ”amatör” på vad som motiverar en: kärleken (”amor”) till verksamheten. Det samma gäller det närliggande ordet ”dilettant”: dilettanten motiveras av ”diletto”, glädje. I och med att pengar kommer in kan motivationen förändras, sannolikheten är större i vissa verksamheter än i andra, men den måste inte göra det. Att säga att något är styrt av en kommersiell logik är dock att säga att kärleken till och glädjen i verksamheten själv inte är det avgörande. Den viktigaste kontrasten är därför inte den mellan amatören och proffset, utan den mellan amatören och den som drivs av en kommersiell motivation. Kommersialismen inom idrotten har också en rad andra former, men det är denna, den som handlar om motivation, som jag vill diskutera här och kontrastera med amatörens motivation.

Den viktigaste kontrasten är därför inte den mellan amatören och proffset, utan den mellan amatören och den som drivs av en kommersiell motivation.

Den första frågan vi bör ställa oss är inte vad som är bra och vad som är dåligt, utan först måste vi förstå bättre vad denna skillnad egentligen gör. Så vad gör denna skillnad egentligen inom idrotten?

Idrott som samhällskritik

Den moderna idrotten föds vid sekelskiftet 1900, även om det förstås fanns pionjärer innan dess. (Eftersom den bild man hade av den antika grekiska idrotten mestadels var uppdiktad, utan stöd ens i den tidens antikforskning, kan man inte tala om en pånyttfödelse av den antika grekiska idrotten, även om den bild man lät sig styras av därmed förstås ändå hade en stor betydelse.) Utan svårighet kan man se nära kopplingar till tidsandan, till andra företeelser vid samma tid: nietzscheanism, jugend, scoutrörelsen, friluftsrörelsen, nudism, psykoanalysen.

Det jag avser här är en viss sorts samhällskritik, som som synes tog många olika former, där det moderna samhället, staden och den borgerliga livsformen sågs som själsligen och kroppsligen till men för människan. Som medicin förordades utomhusaktivitet. Sambandet mellan det själsliga och det kroppsliga är särskilt att lägga märke till här: i grunden sågs problemet som själsligt, men lösningen gick via kroppen, även om utomhuslivet också hade en direkt verkan på själen, genom friare umgängesformer och mindre konventionell klädsel. Ett exempel är Lady Cyclists’ Association (grundad 1892), där cyklingen har samband med feministiska frågor om rörelsefrihet och kläder, och kopplingen till rational dress movement uttalad. (Denna rörelse, i den tyska kultursfären, till vilken de nordiska länderna hörde vid denna tid, känd under namnet Reformkleidbewegung, ville i grunden förändra sättet som den borgerliga kvinnan klädde sig på, var motståndare till sådana klädesplagg som gjorde det svårare att röra sig, i synnerhet korsetten, och förordade istället löst sittande kjolar, byxor eller olika kombinationer av kjol och byxa.)

För att förstå det här gäller det alltså att inte stirra sig blind på tävlandet. Jag ska behandla det elementet specifikt om en stund, men det är alltså bara ett bland flera. Utomhusgymnastik i grupp, som vid denna tid var ett av de mest typiska uttrycken för sport, var inte en tävlingsidrott. Och i fortsatt gängse uttryck som ”frisksport” är vinterbadning och fjällvandring centrala, utan alla tävlingsmoment.

Redan här kan vi därför peka på en viktig skillnad som kommersialisering innebär. Fokus vid den moderna idrottens födelse är deltagarna: det är de som ska utvecklas genom aktiviteten. Kommersialisering innebär att verksamhetens fokus är åskådarna: det är via åskådarna, som publik på plats eller oftare som tv-publik, som pengarna kommer, och det är därför deras behov av spänning och underhållning som ska tillgodoses. Denna förflyttning av fokus är också en förklaring, om än inte den enda, till att allt fler idrotter flyttar inomhus (fotboll är det kanske mest aktuella exemplet). För åskådarna blir det mer bekvämt så, för deltagarna kan däremot att vara utsatta för vädrets makter vara en del av själva poängen.

Bland dem som skriver om idrottens historia är det dock inte ovanligt att betona motsatsen till amatörismens samhällskritiska sida, amatörismen då förstådd som ett sätt att bevara klassamhället. Allt som oftast nämns Amateur Rowing Associations snäva förståelse av ”amatör”: ingen kroppsarbetare kunde räknas in. Nu tror jag inte det är omöjligt att försvara en sådan bestämmelse – tävlingsidrott har alltid använt sig av mekanismer för att göra tävlingar så jämna som möjligt (viktklasser i kamp- och kraftsporter är kanske det tydligaste exemplet), och därmed stängt ute de bästa från många tävlingar – men det man framför allt missar om man ser amatörismen som en del i ett försvar av klassamhället är att arbetarrörelsens idrottsorganisationer betonade amatörismen lika mycket, om inte mer. Och det är inte förvånande: om yrkesarbetet bryter ner arbetaren kroppsligen och själsligen, om det bryter ner solidariteten mellan arbetarna, och om idrott är ett sätt att ta upp kampen med denna situation (mycket riktigt var lagidrott viktig i arbetarrörelsen), då skulle syftet motverkas om idrotten blev ett nytt yrke vid sidan av de gamla, om idrotten dras in i arbetssfären istället för att vara ett led i befrielsen från den. Att, på ett sätt som många gör, avfärda detta med att hävda att arbetarrörelsens idrottsaktiviteter i själva verket var ett led i arbetarnas disciplinering, genom att vänja dem vid regler och tidtagning, håller inte. Sociala fenomenen är mycket sällan entydiga, emancipatoriska och repressiva element är ofta så blandade att de inte kan skiljas klart från varandra, och en kritisk analys som bara tar fasta på de senare och förbiser de förra blir därigenom okritisk, eftersom den aldrig kommer att få syn på kritiska dimensioner hos någon verkligt existerande social praktik.

Framför allt tror jag att det amatörmässiga sättet att leva bör försvaras generellt, inte enbart i idrotten.

Den olympiska rörelsen

Det mest märkbara uttrycket för amatöridealet var förstås den olympiska rörelsen. Idag är det lätt att uppfatta ett OS som enbart en samling av världsmästerskap i olika idrotter, men framtill för inte så länge sedan var tanken en annan, mer i stil med något slags scoutläger för idrottare, där det gemensamma intresset, oavsett vilken specifik gren den enskilde idrottaren bedriver, skulle vara det som samlar alla deltagare i en anda av internationell förbrödring. (Mot den bakgrunden blir de otaliga bojkotter, små eller stora, som har kantat den olympiska historien lättare att förstå: protesten gäller eventuella brott mot den olympiska andan.)

Det som ledde till amatörismens död var, något paradoxalt, dess framgång. Om OS bara hade varit en tävling vid sidan av andra hade den som inte velat acceptera dess premisser kunnat söka sig någon annanstans, men i och med att ett OS-guld blev det mest prestigefyllda man kunde vinna över huvud taget är det inte konstigt att viljan att vinna tar till vad än kan vara till hjälp, också sådant som står i strid med arrangemangets officiella idé. Det stora problemet var inte i första hand idrottare som tjänade pengar på reklam, vilket man kanske kunde tro, utan de statsanställda idrottarna i öststaterna. Officiellt hade de andra titlar, ofta som anställda inom försvarsmakten, men i själva verket var det fråga om ett professionellt, i många av ordets betydelser, system med sikte på segrar, utan tanke på vilka andra poänger idrottande kunde ha, exempelvis för den idrottandes personliga utveckling. Vi står här mycket långt från **Marx'** beskrivning av livet i det kommunistiska samhället, med fiske på förmiddagen och filosofi på eftermiddagen, som kunde läsas som en amatörens utopi.

Att lära sig förlora

Visserligen kunde man tänka sig en form av kommersiell idrott där att vinna eller förlora inte längre är en central distinktion, som i "Pro wrestling", som det mycket riktigt heter. Men i de flesta fall leder kommersialisering till en ökad betoning av vikten att vinna: den som betalar, om det så är staten eller publiken, direkt som åskådare eller indirekt, via reklam, som konsumenter, vill ha vinnare. Amatören, i ordets bokstavliga bemärkelse, gör det den gör i första hand för att det är roligt. Samtidigt är idrott dock som sagt ofta en fråga om tävlande. Det är i den spänning som kan tyckas finnas här – mellan att vilja vinna, men inte till priset av att förlora glädjen – som jag tror att en av idrottens viktigaste moraliska betydelser ligger. Eller kanske snarare: kunde ligga, för hur ofta den verkligen tas till vara kan man diskutera. Tävlande, så förstått, handlar om att lära sig förlora (inte, exempelvis, om att lära sig kämpa hårt för att uppnå sina mål). För den som inte vill vinna finns ingen svårighet, för då finns ingen möjlig besvikelse. Svårigheten uppstår när du förberett dig under lång tid, kämpat hårt, gett allt, men ändå förlorar, ibland, eller gång på gång. Att lära sig att inte skylla på medtävlarna, inte på domaren, inte på medspelarna, och, inte minst, inte på sig själv, är långt ifrån en marginell lärdom. Med andra ord: hur viktig vinsten än är i tävlingens logik snävt förstådd, så hör den logiken hemma i ett liv kännetecknat av glädje och kärlek i aktiviteten. Det är just för att skam över att förlora, och dess korresponderande motsats, stolthet över att vinna, så lätt smyger sig in här som idrotten kunde vara en plats att lära sig se bortom sådana reaktioner, i ljuset av det som i själva verket motiverar en djupast sett. Men det är alltså bara möjligt för amatörerna, för bara för dem finns en spänning mellan besvikelsen över förlusten och glädjen i aktiviteten. För den kommersiellt motiverade finns ingen sådan lärdom att göra, för här pekar den kommersiella motivationen åt samma håll som viljan att vinna, och någon spänning uppstår inte.

Avslutning

Det jag velat peka på här är de möjligheter som står att finna i den amatörmässiga idrotten, möjligheter av existentiella, politiska och moraliska slag. Vad man ska säga om den kommersiella idrotten själv är i sammanhanget mindre intressant. Det innebär dock inte att den senare bör lämnas åt sitt öde, för det finns trots allt samband mellan dem. Det är exempelvis lätt hänt att amatöridrotten ses i ljuset av den kommersiella, som ett förstadium till den eller som en sämre form, och dess möjligheter riskerar därmed att gå förlorade.

Framför allt tror jag att det amatörmässiga sättet att leva bör försvaras generellt, inte enbart i idrotten. Här har vi en sfär som fungerar på ett i grunden annat sätt än den kommersiella eller, för den delen, statsdiktatens. Den sfären bör värnas, framför allt vidgas.

***Hugo Strandberg** är docent och universitetslärare i filosofi vid Åbo Akademi, samt forskare vid Centre for Ethics, Pardubice universitet, Tjeckien.*